

Mirjam Süsi

TLÜ eesti filoloogia
eriala 3. aasta
üliõpilane

Ave Pille

TLÜ kirjandus-
teaduse eriala
magistrant

Johanna Ülejõe

TLÜ eesti filoloogia
eriala 3. aasta
üliõpilane

Maris Paas

TLÜ kirjandus-
teaduse eriala
magistrant

Liisu Tohver

TLÜ eesti filoloogia
eriala 3. aasta
üliõpilane

Andra Kütt-Leedis

TLÜ eesti
keele lektor

Foto: Sven Tupits

Kuidas elad, lugemine?

Tallinna Ülikooli üliõpilaste ja õppejõudude lugemisharjumused

Projektis „Lugemine loeb“¹ andsid Tallinna Ülikooli (TLÜ) üliõpilased ülevaate, millised on õppejõudude ja üliõpilaste lugemisharjumused. Vaatluse all oli nii see, miks ja mida loetakse, kui ka see, kui

¹ „Erialsid lõimiv uuendus“ (ELU) on Tallinna Ülikooli õppeaine, mille käigus lahendatakse meeskonnatööna elulisi probleeme, tudengeid kaasatakse eri erialadelt. Projektis „Lugemine loeb“ osalesid Lilianna Babak, Kaisa-Kriki Kais, Kai-Riin Kanarbik, Christine Gabriela Kiipus, Anabel Kilp, Heleri Liivo, Maris Paas, Mats Peetsalu, Ave Pille, Merle Pintman-Sokk, Grete Rebane, Mirjam Süsi, Liisu Tohver, Kadri Vaas, Egle Vainu, Karin Varik, Melody Villers ja Johanna Ülejõe.

tihti, mis keeles ja kus loetakse. Laiemalt hõlmas probleemipüstitus põlvkondadevahelisi erinevusi, mis iseloomustavad seda, kas ja kuidas on lugemiskäitumine ajas muutunud. TLÜ eri instituute hõlmanud küsitlusele vastas 130 peamiselt eesti emakeelega üliõpilast kõigilt õppeastmetelt ja 100 õppejõudu, osalejate vanus oli vahemikus 18–70.

Haridusvaldkonna arengukava 2021–2035 viitab vajadusele tugevdada eesti keele ja kultuuri püsijäämise alust, mille hulka kuulub ka lugemiskultuuri säilitamine. Üks võimalus on seda säilitada ühiste tekstide lugemise kaudu, sest pole kahtlust, et tekstides elab meie kultuuriline keelepärand. Ühist kultuuriruumi ja tekstide valikut mõjutab aga hulk tegureid, olgu selleks lugeja vanus, üldine teadlikkus, lugemishuvi ja -motivatsioon, teemad, mille kohta loetakse, ning kindlasti ka tehnoloogiliselt arenenud keskkond.

Lugemine kui vaimuharimine, vaba aja veetmine ja positiivne kohustuslikkus

Üliõpilaste ja õppejõudude vastused kinnitasid, et lugemine on au sees, sest suurem osa vastajatest loeb iga päev. Lugemine on mõistagi lai mõiste, sest lugeda võib eri tekste eri keskkondades ja eri otstarbel, olgu selleks kasutusjuhendi mõistmine või mahuka romaani nautimine. Kuna küsitlus oli suunatud eelkõige kirjandustekstide uurimisele, jäi pikemast analüüsist välja spetsiifilisem erialakirjandus ja lugemise laiem mõiste (sh sotsiaalmeedia jälgimine ja lugemine, aga ka nt juhiste, dokumentide jne lugemine). Kuigi nii üliõpilaste kui ka õppejõudude seas loetakse sageli, on loetud raamatute hulgas suuremaid erinevusi. Üliõpilane jõuab aasta jooksul keskmiselt lugeda kuni kümme raamatut, õppejõud seevastu enam kui poole rohkem. Kiire on ühtviisi nii õppijal kui ka õppejõul ning aeg või mõnelgi juhul selle puudus mõjutab paraku kõiki lugejaid, sest mõttega lugemine eeldab rahu ja aega.

Mõistagi konkureerib raamat paljude muude tegevustega. Küsitluse järgi loevad aga nii üliõpilased kui ka õppejõud kõige sagedamini vaba aja veetmiseks. Sageduselt järgmise eesmärgina nimetati enda harimist. Kuna valida sai mitu vastusevarianti, nimetati vastustes sageli mõlemat. Õppija

rollis olles suunab kirjanduse valikuid paljuski kohustuslikkus (tõsi, koolipingis veel enamgi). Nii näevadki üliõpilased lugemist kohustusena pisut enam kui õppejõud – vastavalt 30,7% üliõpilastest ja 25% õppejõududest.

Loomulikult on lugemise põhjuseid palju. Nii nimetasid 46% õppejõududest lugemise põhjuseks ka ettelugemist² oma lastele (tudengitel vastavalt 22%). *Muu* tähenduse andsid lugemisele 11,5% üliõpilastest ja 25% õppejõududest. Nii toodi esile informatsiooni otsimist, enesetäiendamist, ekraani teel e-kirjade lugemist, aga ka näiteks inspiratsiooni otsimist, lugemiskogukondadesse kuulumist ja teraapilist mõju. Õppejõudude puhul võib *muu* aga sageli tähendada erialakirjanduse lugemist.

Eraldi küsimus avas kooliaja kohustusliku kirjanduse kuvandit ja selle mõju lugemissisule. Meedias on tihti arutletud kohustusliku kirjanduse soovituslikkuse üle (vt nt Kaus, Luik 2022). Vastanutest märkisid enam kui pooled (55,7%), et kohustuslik kirjandus on mõjutanud nende suhtumist lugemisse positiivselt. Erinevus üliõpilaste ja õppejõudude vahel oli selle küsimuse vastuste puhul väike. Tulemus näitab, et valitud teosed on tekitanud kirjanduse vastu huvi.

Tihtilugu võivad kooliõpilaste kohustusliku kirjanduse nimekirjad olla väga erinevad ning erineb seegi, kui tihti neid üle vaadatakse ning uusi algupäraseid ja tõlketeoseid nimekirja lisatakse. Nii on sedastanud Helin Puksand (2012), et õpilasele võib negatiivse mälestuse jätta raamat, mis pole talle ea- ega jõukohane. Samuti on oluline, et teos tänapäeva noort kõnetaks ning oleks valitud noorte huve arvesse võttes. Üliõpilaste ja õppejõudude küsitlusest selgub, et 28% vastanute suhtumist lugemisse ei ole kohustuslik kirjandus mõjutanud. Seevastu 15,7% märkis, et varasemal kokkupuutel kohustusliku kirjandusega on olnud nende lugemishuvile negatiivne efekt.

² Uurimus on mõtteline jätk 2024. aastal korraldatud ELU projektile „Meie kiisul kriimud silmad, kutsus lapsi (ette)lugema“, mis uuris ettelugemist – kui loetakse, siis kes loeb ja mida loeb? Kas digiajastu ja -kultuur mõjutavad lugemiskultuuri edasikandumist? Tulemused tõid esile, et ette loeti unejutuks ja koos vaba aja veetmiseks. Enam kui poolele vastanutest loeti ette siis, kui nad ise veel lugeda ei osanud, seejuures kolmandikule ka hiljem, mil ise juba lugeda osati. Seejuures pidasid praegused vanemad ettelugemise juures õppimise funktsiooni hoopis tähtsamaks, kui peeti seda nende lapsepõlvkodus.

Mis või kes mõjutab lugemisharjumusi?

Lugemisharjumuste kujunemine algab ettelugemisest (vt nt Sheldon-Dean 2023; Massaro 2017). Küsitluse järgi loeti 86%-le vastanutest lapsepõlves raamatuid ette. Võrreldes üliõpilasi ja õppejõude, oli lapsepõlves ettelugemise sagedus pisut kõrgem õppejõududel. 2024. aastal Tallinna Ülikoolis tehtud ELU projekt (Kütt-Leedis 2024) tõi välja, et lapsepõlves ettelugemise käigus kuuldud tekstid mõjutavad hiljem oma lastele ette loetavate tekstide valikut. Kõige sagedamini on lapsevanemate lugemislaua ettelugemiseks jätkuvalt muinasjutud ja kirjandusklassika. Veel enam – paljude vastuste järgi on enamik kodus leiduvatest raamatutest pärit juba lapsepõlvekodust. Edasi on antud pere aabitsaid, aga ka kõiki muid armastatud juturaamatuid jm teosed. Seega võib ettelugemist laiemalt pidada väärtussüsteemiks, mis kandub põlvest põlve edasi.

Nii üliõpilased kui ka õppejõud nimetasid kõige enam lugemisharjumusi mõjutavate inimestena perekonda, tuttavaid ja sõpru (67,5%). Kui üliõpilasi mõjutavad raamatute valimisel sagedasti ka õpetajad ja õppejõud, siis õppejõude suunavad tihti kultuuritegelaste ja avaliku elu tegelaste soovitusel ning raamatute sisukokkuvõtted (34%). Samuti on õppejõudude tekstide valik mõjutatud meediast (olgu selleks televisioon, ajalehed-ajakirjad, sotsiaalmeedia jms), üliõpilastest nimetas meediat vaid 13%. Samas tõid üliõpilased sagedasti välja lugemisgruppe, mis on tihti esindatud ka sotsiaalmeedias.

Ülikool kui väärtusruum mõjutab samuti lugemiseelistusi – nii tajus 62% üliõpilastest ja 54% õppejõududest. Üliõpilaste puhul võib ilmselt olla see mõju tugevam nii kohustusliku lektüüri kui ka alles väljakujunevate lugemiseelistuste pärast.

Enim loetakse proosat ja eestikeelset kirjandust

Suurem osa üliõpilastest ja õppejõududest eelistab lugeda proosat ja seejuures eestikeelset kirjandust. Eraldi on vastustes välja toodud kriminaalkirjandus ja põnevikud, mida nimetab üle poole vastanud üliõpilastest ja õppejõududest. Nimetatakse veel aja- ja elulooraamatuid, fantaasiakirjandust. Sageduselt teisenä tuuakse esile lüürika. Mõnevõrra sagedamini valivad luulekogu oma lugemislauale siiski õppejõud. Tüdengite vastustest eristusid tihtilugu veel ingliskeelsed mangad ja graafilised romaanid.

Samas ei ole üliõpilasel ega õppejõul raamatu valimise esimene kriteerium see, kas tegemist on Eesti või välismaa autoriga. Õppejõud toovad esile pigem kindlate autorite eelistuse. Üliõpilased valikut ei põhjenda, kuid õppejõududest enam tuuakse eestikeelsete tekstide kõrval esile ingliskeelset kirjandust, rõhudes selle mitmekesisusele ja lihtsale kättesaadavusele (nt tasuta ligipääs arvukatele tekstidele). Ilmselt võib see iseloomustada ka tudengite seas laiemalt levinud digitaalseid keskkondi, mis võivad lugemiseelistusi mõjutada.

Kirjanduskaanoni kiituseks

Küsimusele „Kas on kindlad teosed, mida igaüks peaks olema lugenud?“ vastasid jaatavalt enam kui pooled üliõpilastest (61%) ja õppejõududest (53%). Samas puudus võrdväärselt kõrgel määral (enam kui kolmandikul vastanutest) siin kindel seisukoht.

Kirjanduskaanoni mõiste üle arutleb Rein Veidemann (vt nt 2023), kelle sõnul on kaanon kogum tekste või tegevusi, mis on aja jooksul saanud traditsiooniks ja mida peetakse oluliseks eeskujuks. Sellest kujuneb omakorda osa rahva ühisest identiteedist ja kultuurimälust. Seega

võivad tüvitekstid olla midagi sellist, mis ühendavad eri põlvkondi. Meie kirjandusklassikasse kuuluvatest tekstidest toodi muude hulgas esile sellised teosed nagu Anton Hansen Tammsaare „Tõde ja õigus“ ja „Kõrboja peremees“ ning Oskar Lutsu „Kevade“, aga ka uuemat kirjandust, nagu Urmas Vadi „Kuu teine pool“, Andrus Kiviräha „Mees, kes teadis ussisõnu“ ja „Rehepapp“. Maailmakirjandusest nimetati mitmel korral George Orwelli „1984“, Fjodor Dostojevski „Kuritööd ja karistust“ jt (vt tabel).

Meeldejäävad tsitaadid

Kõige meeldejäävamaid tsitaate tõi küsimustikus välja veidi alla saja vastaja. Enamik vastanutest jättis küsimuse vahele ning sageli põhjendati seda eriliselt meelde jäänud tsitaatide rohkusega (*Liiga palju häid asju, et siin midagi esile tõsta [...] neid on liiga palju*), aga oli ka neid, kellele midagi ei meenunud (*pole meeles nii; ei oska vastata*). Vastajate väljatoodud kõnekad laused ja lühemad fraasid olid esindatud eesti, vene ja inglise keeles. Kõige enam mainiti Oskar Lutsu „Kevade“ algust („*Kui Arno isaga kooli jõudis, olid tunnid juba alanud.*“). Rohkem ükski tsitaat ei kordunud, mis näitab, kui erinevad teostest nopitud mõtted inimesi kõnetavad. Kolmel korral mainiti tsitaate Antoine de Saint-Exupéry „Väikesest printsist“: „*Inimestel pole enam aega midagi tundma õppida. Nad ostavad kõiki asju valmis kujul kaupmeeste käest.*“; „*Sa vastutad kõige eest, mis sa taltsutanud oled.*“ ja „*Keegi pole kunagi rahul paigaga, kus parasjagu tuleb olla.*“ Mainimata ei jäänud ka Tammsaare teostest pärinevad leiud, nagu „*Ikka kusagil kannatab keegi, kui sünnib arm.*“ ning klassikaline „*Tee tööd ja näe vaeva, siis tuleb armastus, aga armastust ei tulnudki.*“ Seega kirjandus ei ela vaid paberilehtedel, vaid on olulised killukesed, mida kantakse endaga iga päev kaasas.

Tabel. Üliõpilaste ja õppejõudude kirjanduskaanon³

Tudengid	Õppejõud
„Tõde ja õigus“, A. H. Tammsaare (22)	„Tõde ja õigus“, A. H. Tammsaare (16)
„1984“, George Orwell (9)	„1984“, George Orwell (4)
„Kevade“, Oskar Luts (7)	„Kevade“, Oskar Luts (8)
Piibel (3)	Piibel (4)
„Mees, kes teadis ussisõnu“, Andrus Kivirähk (4)	„Mees, kes teadis ussisõnu“, Andrus Kivirähk (3)
„Kuritöö ja karistus“, Fjodor Dostojevski (3)	„Kuritöö ja karistus“, Fjodor Dostojevski (2)
„Meister ja Margarita“, Mihhail Bulgakov (5)	„Sada aastat üksildust“, Gabriel García Márquez (4)
„Kõrboja peremees“, A. H. Tammsaare (4)	„Läänerindel muutuseta“, Erich Maria Remarque (3)
„Loomade farm“, George Orwell (6)	„Ilias“ (2)
„Väike prints“, Antoine de Saint- Exupéry (3)	„Klaaspärlimäng“, Hermann Hesse (2)
„Võõras“, Albert Camus (2)	„Kuu teine pool“, Urmas Vadi (2)
„Anna Karenina“, Lev Tolstoi (2)	„Sõda ja rahu“, Lev Tolstoi (2)
„Sipsik“, Eno Raud (2)	
„Dorian Gray portree“, Oscar Wilde (2)	
„Rehepapp“, Andrus Kivirähk (2)	
„Metamorfoos“, Franz Kafka (2)	
„Kuristik rukkis“, Jerome David Salinger (2)	
„Triumfikaar“, Erich Maria Remarque (2)	
„Siddhartha“, Hermann Hesse (2)	
„Puhastus“, Sofi Oksanen (2)	
„Jane Eyre“, Charlotte Brontë (2)	

³ Iga teose puhul on sulgudes välja toodud, mitu vastajat seda teost oma vastustes mainis.

Kokkuvõtteks

TLÜ üliõpilaste ja õppejõudude küsimustiku tulemused näitavad, et lugemine on igapäevane tegevus vaba aja veetmiseks ja enese harimiseks. Lugemiseelistusi mõjutab nii lapsepõlves ettelõetu kui ka hiljem perekond ja suhtlusringkond laiemalt. Ka ülikoolil on kultuuri- ja väärtusruumina tähtis roll lugemiseelistuste mõjutajana. Eri põlvkondi seovad paljud tüvitekstid. Kuidas iga lugeja neid enda jaoks tõlgendab, võib kahtlemata ka muutuda. Ilmselt ei ole selles midagi halba – nii nagu muutub keel, muutub ka kultuuriruum laiemalt. Siinsed tulemused puudutavad üht suhteliselt spetsiifilist rühma (st kõrgharidusega või kõrgharidust omandavaid inimesi) ning ülikoolikeskkonda. Laiemas populatsioonis, kus inimeste hariduslik, sotsiaalne ja kultuuriline taust on mitmekesisem, oleksid vastused tõenäoliselt teistsugused. Uurimuse eesmärk ei ole pelgalt aga teadmine, mida loetakse, vaid ka lugemise väärtustamine ühiskonnas laiemalt.

Viidatud kirjandus

- Kaus, Jan, Viivi Luik 2022. Kohustuslik ja paratamatu kirjandus. – Sirp, 9.12. <https://www.sirp.ee/kohustuslik-ja-paratamatu-kirjandus/>.
- Kütt-Leedis, Andra 2024. Meie kiisul kriimud silmad, kutsus lapsi lugema. – Sirp, 23.08. <https://www.sirp.ee/meie-kiisul-kriimud-silmad-kutsus-lapsi-lugema/>.
- Massaro, Dominic W. 2017. Reading aloud to children: Benefits and implications for acquiring literacy before schooling begins. – The American Journal of Psychology 130 (1), 63–72.
- Puksand, Helin 2012. Eesti kooliõpilaste lugemisharjumused. – Keel ja Kirjandus 11, 824–835.
- Sheldon-Dean, Hannah 2023. Why Is It Important to Read to Your Child? The benefits go far beyond literacy. – Child Mind Institute, 02.12. <https://child-mind.org/article/why-is-it-important-to-read-to-your-child/>.
- Veidemann, Rein 2023. Milleks meile (eesti) kirjanduse kaanon? – Edasi.org, 30.12. <https://edasi.org/173859/rein-veidemann-milleks-meile-eesti-kirjanduse-kaanon/>.